

TİREBOLU

lümandan başka altmış iki hâne ve beş bive (dul) hristiyan nüfus mevcuttur. Bu durum kalenin barış yoluyla Osmanlılar'a geçtiğine ve içindeki hristiyan halkın yerlerinde kalmasına izin verildiğine işaret eder. 1515'te şehirde 271 hâne, on dört bive, altı bekâr hristiyan yanında sekiz hâne ve on üç nefer kale görevlisi müslüman yaşıyordu ve toplam nüfus 1500 dolayına ulaşıyordu. Tirebolu zamanla Türk ve Rum nüfusunun dengeli şekilde büyüdüğü bir kale ve liman şehri özelliği kazanmıştı. Burada gemi yapım tezgâhları bulunuyor, halkın çoğunluğu taşımacılık ve balıkçılıkla geçiniyordu. Harşit vadisinden inen yolun limanı olması dolayısıyla hareketli bir ticarî hayat hâkimdi. Gümüşhane ve iç kesimlerden çıkarılan madenler buradan sevkedilirdi. 21 Mayıs 1701'de Tirebolu'ya gelen Fransız seyyahı Tournefort kaleyi ve limandaki yelkenlileri tasvir eder. Nehir boyunca bakır madenleri işletildiğini, hâlâ maden artıklarına rastlandığını, bu kıyılarda doğanın güzelliğini koruduğunu, çünkü doğayı bozacak sayıda insan yaşamamış olduğunu belirtir. 1836'da Hamilton, Helenistik çağa ait herhangi bir kalıntı görülmediğini, 400 Türk ve 100 Rum evi, bir hamam, dört cami ve bir Rum kilisesinin bulunduğunu yazar. 1847'de Xavier Hommaire de Hell 150'si Rumlar'a ait 600 hanelik bir yerleşim yeri olduğundan, Kelioğulları'nın zenginliğinin ve azametinin bir simgesi halinde ince ahşap süsleme ve işçiliğiyle dikkati çeken, birlikte seyahat ettikleri ressam Laurens'in çizimini yaptığı konağından söz eder. 1833'te kasabada elli dokuz dükkân, bir mezbaha, bir mumiye hane, yirmi iki tuz ve fındık mahzeni, yedi değirmen, bir han ve hamam mevcuttu. Kıydıkları handa terzi, attar, bezeci, abacı ve ipekçi esnafı bulunuyordu. 1844'te Tirebolu'da Çarşı, Hamam ve Yeniköy adlı üç mahalle vardı. 1869'da Türk erkek nüfusu 13.533, Rum erkek nüfusu 2371 kaddı. Cuinet'e göre 1890'da 5600'ü Türk, 2000'i Rum, 400'ü Ermeni olmak üzere şehirde 8000 kişi yaşıyordu. 1902-1903'te Tirebolu Limanı hareketlendi; buraya 104 vapur, altmış dört yelkenli uğradı. Yine limana bağlı yirmi üç büyük, 103 küçük gemi vardı. 1903'te Hamam ve Çarşı mahallelerinde iki medrese öğrenime devam ediyordu. 1904'te kamu idare binaları yanında dokuz cami ve mescid, bir rüşdiye, iki ibtidâî, iki hristiyan mektebi ve üç kilise mevcuttu. Cumhuriyet döneminde 1927 sayımında kasabada 3375 kişi tesbit edildi. Rum nüfusunun mübadeleye tâbi tutulmasından dolayı nüfusta azalma olmuş-

tu. Fakat sonraki yıllarda nüfus giderek arttı. 1960'ta 5000'e yaklaştı (4705 nüfus), 1990'da 13.144, 2000'de 16.112 nüfusa ulaştı. XXI. yüzyılın başlarındaki nüfusu 2007 verilerine göre 13.672, 2010 verilerine göre 14.303'tür.

Osmanlı döneminde XV ve XVI. yüzyıllarda "Zeâmet-i Kürtün" içinde yer alan Tirebolu, Trabzon sancağına bağlı bir kaza halinde teşkilâtlanmıştır. Burası doğuda Görele, güneydoğuda Torul'un Kürtün ilçesi, batıda Giresun'un Keşap bucağı, güneyde Alucra kazasıyla ve kuzeyde Karadeniz'le çevrili idi. Tirebolu bu ârzalı coğrafyada bölgenin önemli bir limanı durumunda olup derin vadilerle iç kesimlere bağlanıyordu. XIX. yüzyıla kadar bu kesimde kasaba statüsünde bir başka yerleşim yeri bulunmuyordu. Trabzon'un kazası olarak bu idarî yapısını uzun süre devam ettiren Tirebolu, ekonomik şartlar gereği Gümüşhane'nin denizle irtibatının sağlanması için zaman zaman idarî yönden Gümüşhane sancağına bağlandı (1839, 1856-1861). 4 Aralık 1920 tarihli kanunla teşkil edilen Giresun müstakil sancağının Görele ile birlikte kazası oldu. Tirebolu, 1959'da işletmeye açılan çay fabrikası ve 1968'de ulaşıma açılan sahil yolunun da etkisiyle doğuya doğru Körliman semti istikametinde genişledi. 1994'te Tirebolu Meslek Yüksek Okulu açıldı ve yerleşme Harşit çayı deltasının doğusuna geçti. Ekonomisi çevre ziraatına dayalı olan Tirebolu'da biri Fiskobirlik'e ait olmak üzere dört fındık fabrikası, biri Çaykur'a ait beş çay fabrikası ve diğer küçük işletmeler bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MAD, nr. 828, s. 592; nr. 10115, s. 220; nr. 18940, s. 2; BA, TD, nr. 609, 613; Ksenofon, *Anabasis* (trc. Tanju Gökçöl), İstanbul 1974, s. 158-163; Strabon, *Coğrafya*, XII/1-3 (trc. Adnan Pekman), İstanbul 1987, s. 22; Pliny, *Natural History* (trc. H. Rackham), London 1951, II, 345; Clavijo, *Timur Devrinde Semarkand'a Seyahat* (trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 1975, s. 60; Kâtib Çelebi, *Cihannümâ*, s. 429; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (Dağlı), II, 47; J. P. de Tournefort, *Tournefort Seyahatnamesi* (trc. Ali Berktaş), İstanbul 2005, II, 118-119; W. J. Hamilton, *Researches in Asia Minor Pontus and Armenia*, London 1842, I, 255-258; X. Hommaire de Hell, *Voyage en Turquie et en Perse*, Paris 1854, II, 374-375; Şâkir Şevket, *Trabzon Tarihi*, İstanbul 1294, s. 84-85; *Salnâme-i Vilâyet-i Trabzon*, Trabzon 1296, s. 122-131, 142-143, 152-158; a.e. (1305), s. 122; a.e. (1321), s. 606; a.e. (1322), s. 122, 424-425; Cuinet, I, 53-56; A. A. Baschmakoff, *La synthese des périples pontiques*, Paris 1948, s. 97; P. M. Bıjışkyan, *Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası: 1817-1819* (trc. H. D. Andreasyan), İstanbul 1969, s. 37-38; A. Bryer – D. Winfield, *The Byzantine Monuments and Topography of the Pontos*, Washington 1985, s. 138; Faruk Sümer,

Tirebolu Tarihi, İstanbul 1992, tür.yer.; a.m.f., *Çepniler*, İstanbul 1992, tür.yer.; Mustafa Aydın, "XIX. Yüzyılın İlk Yansında Bazı Seyyahların Tirebolu İzlenimleri", *Giresun Kültür Sempozyumu (30-31 Mayıs 1998) Bildirileri*, İstanbul 1998, s. 31-38; M. Hanefi Bostan, *XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat*, Ankara 2002, s. 442-443; *Tirebolu: Bir Sahil Kasabasının Sosyal ve Ekonomik Tarihi: 1788-1858* (haz. Ayhan Yüksel), İstanbul 2003, s. 16; *Sicill-i Ahvâl Defterlerine Göre Osmanlı Döneminde Tirebolulu Memurlar: 1879-1909* (haz. Ayhan Yüksel), İstanbul 2004, tür.yer.; M. Münir Aktepe, "Tuzcu-oğulları İsyâmı", *TD*, III/5 (1953), s. 27-28; M. Tayyib Gökbilgin, "XVI. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livâsı ve Doğu Karadeniz Bölgesi", *TTK Belleten*, XXVI/102 (1962), s. 334; Feridun M. Emecen, "Doğu Karadeniz'de Âyanlık: Tirebolulu Kethüdâzâde Mehmed Emin Ağa", a.e., LXV/242 (2001), s. 193-215; İbrahim Telliöğlü, "Panaretos Kroniğinin Türklerle İlgili Bölümleri", *TDA*, sy. 143 (2003), s. 68; Besim Darkot, "Tirebolu", *İA*, XII/1, s. 381-382; St. Yerasimos, "Tirebolu", *ELP* (İng.), X, 579.

AYHAN YÜKSEL

TİRMİZ

(ترمذ)

Özbekistan'da tarihî bir şehir.

Özbekistan'ın güneyinde Amuderya (Ceyhun) nehrinin sağ yakasında Afganistan sınırına çok yakın bir noktada bulunmaktadır. Milâttan önce I. binyılın ikinci yarısında eski Greko-Baktria ülkesinin kuzey kısmında Amuderya nehri yakasında küçük bir kale olan Tirmiz'in Büyük İskender tarafından kurulduğu ileri sürülür. Şehrin adı eski Baktria dilinde "su kenarındaki kale, liman" anlamında Taramastha olup zamanla Demetrias, Taramata / Tarameta, Tarmid / Tarmici denilmiş, IV. (X.) yüzyıldan itibaren Tirmiz (Termiz, Türmiz) adı daha yaygın biçimde kullanılmıştır. Özellikle Ortaçağ'da Hindistan'a giden eski kervan yolu Tirmiz'den geçmekteydi. Burası aynı zamanda nehri takip ederek Hârizm ülkesinden Aral gölüne doğru geçen ticaret gemileri ve balıkçı kayıklarının limanı olmuştur. IV. (X.) yüzyıla ait coğrafya kitaplarında Tirmiz, Ceyhun nehri kenarında etrafı surlarla çevrilmiş, yönetim binası, pazarı, camisi, çoğu tuğla döşeli cadde ve sokaklarıyla güzel ve mâmur bir şehir diye kaydedilir; burada üretilen sabunun kalitesi de vurgulanır (İbn Havkal, s. 476; *Hudûdül-âlem*, s. 114). Milâttan önce I. ve milâttan sonra I. yüzyıllarda Tirmiz Kuşan Devleti, IV-VI. yüzyıllarda önce Hiyâniler ve Kidâriler, ardından Eftalitler (Akhunlar) ve mahallî Türk idarecilerinin hâkimiyetine girdi. Şehir 70 hektarlık bir

alanı kaplayan kare şeklindeki kaleden ibaretti. Tirmiz "Tirmizşah" unvanlı mahallî idareciler tarafından yönetilirdi. Tirmiz halkı bir süre Budizm'i benimsedi, bu süreçte şehir içinde ve etrafında Budist mâbedleri inşa edildi.

56 (676) yılında Emevîler'in Horasan valisi Saîd b. Osman b. Affân tarafından fetih edilen Tirmiz'de 70 (689-90) yılında Mûsâ b. Abdullah b. Hâzim es-Sülemî adlı bir kişi hâkimiyeti ele geçirdi. On beş yıl sonra Horasan Valisi Mufaddal b. Mühelleb b. Ebû Sufre'nin görevlendirdiği Osman b. Mes'ûd Tirmiz'e geldi. Kayıklarla köprü kurarak Ceyhun nehri ortasında yer alan Cezîretü Osman (Orta Aral) adasına ulaştı ve Mûsâ b. Abdullah'ı katletti. Böylece Tirmiz tekrar Emevî hâkimiyetine girdi (85/704). Ardından Tirmiz'in tarihi önemli ölçüde Horasan ve Mâverâünnehir'deki siyasî gelişmelerle şekillendi. Bir süre Sâmânîler'in hâkim olduğu Tirmiz Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular, Karahıtaylar, Gurlular ve Hârizmşahlar gibi bölgede hüküm süren devletlerin idaresinde kaldı. 1220'de Cengiz Han kumandasındaki Moğol orduları tarafından tahrip edildi. Halkın Moğol istilâsı karşısında gösterdiği kahramanca direnişten dolayı Tirmiz "Medînetü'r-ricâl" adıyla anıldı.

810 (1407) yılında Timur'un torunu Halil Sultan, Şâhruh'la mücadele sürecinde Tirmiz'i tahkim ettirdi. XVI. yüzyılda Tirmiz, Özbek hanlarının (Şeybânîler) eline geçti. 1646'da Bâbürlüler tarafından işgal

Çar Kurgan Minaresi – Tirmiz / Özbekistan

Sultân-ı
Sâdât
Külliyesi –
Tirmiz /
Özbekistan

edildi. 1758'de Mangıtlar'dan Atalık Muhammed Rahîm Han şehri yeniden inşa ettiyse de daha sonra şehir ve çevresi iç savaşlar yüzünden büyük tahribata uğradı. XIX. yüzyılın sonlarında Pattahisar ve Sâlihâbâd köyleri dışında her taraf harabe halindeydi. 1863'ten itibaren Türkistan ülkesi Çarlık Rusyası tarafından işgal edilince Rus askerleri 1894 yılında eski Tirmiz harabelerinden 8 km. uzaklıkta bir sınır kalesi (Toprakkorgan) kurdular. Şimdiki Tirmiz, Toprakkorgan çevresinde gelişti. 1916'da Buhara-Tirmiz demiryolunun yapılmasıyla şehir gelişti ve nüfusu arttı.

Tirmiz'de ham maddesini tarımdan alan tekstil, ayrıca inşaat alanında hizmet veren çeşitli sanayi kuruluşları mevcuttur. Orta Asya'daki bağımsız devletleri Doğu Avrupa şehirlerine bağlayan demiryolu ile (Moskova-Duşanbe, Aşkâbâd-Duşanbe) cumhuriyetin ana karayolu (Büyük Özbekistan yolu) Tirmiz'den geçmektedir. Amuderya üzerinde Özbekistan'ı Afganistan'a bağlayan Tirmiz-Hayratan demiryolu köprüsü kuruldu. Özbekistan'dan Afganistan'a ve çevre ülkelere yapılan taşımacılık hizmetleri Tirmiz üzerinden gerçekleştirilmektedir. Tirmiz'deki Amuderya Limanı Özbekistan'ın yegâne nehir limanıdır. Ülkenin Japonya, Çin, Hindistan, Türkiye, Hollanda ve diğer ülkelerle olan ticarî faaliyetlerinde Tirmiz önemli rol oynamaktadır.

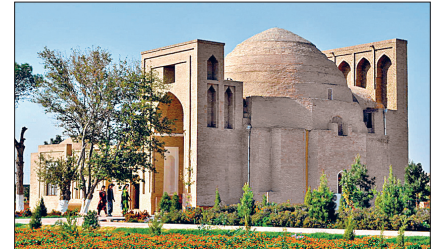
Şehirde Tirmiz Devlet Üniversitesi yanında birçok öğretim kurumu, kütüphane, müze, tiyatro ve diğer eğitim kurumları mevcuttur. Tirmiz'deki önemli tarihî yapılar arasında Hakîm et-Tirmizî Külliyesi (cami, medrese ve türbe), Tirmizşahlar Sarayı (XI-XII. yüzyıllar), Kırkkız Kalesi ve Türbesi, Çar Kurgan Minaresi, Sâmânîler zamanında Tirmiz'de yerleşen Seyyidler'in soyundan gelen Sultân-ı Sâdât'ın külliyesi

gibi Ortaçağ'ın nâdir mimari âbideleri zikredilebilir. Meşhur hadis âlimlerinden Ebû İsmâ et-Tirmizî, tasavvuf âlimi Hakîm et-Tirmizî, Mevlânâ'nın şeyhi Seyyid Burhâneddin, Tirmiz'e mensup önemli şahsiyetler arasındadır. Günümüzde Özbekistan'ın Surhanderya idarî biriminin (oblast) merkezi olan Tirmiz (Termez) şehrinin nüfusu 1979'da 56.779, 1989'da 83.000 olup 2010'da 140.000 civarındaydı.

BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 598, 604, 606, 610; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 37, 39, 173; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), V, 306; VI, 398, 400, 410, 425, 437; VII, 105-106, 225, 386, 466; *Hudûdü'l-âlem* (Minorsky), s. 114; İbn Havkal.

Tirmiz'de Hakîm et-Tirmizî'nin türbesi ve Kırkkız Kalesi'nin kalıntıları

TİRMİZ

Şüretü'l-arz, s. 476-477; Yâkût, *Mu'cemü'l-bül-dân* (Cündî), II, 31-32; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XII, 206, 231; ayrıca bk. İndeks; Cüveynî, *Târih-i Cihângüşâ* (Öztürk), II, 13, 49, 78, 88, 159, 163; İbn Battûta, *er-Rihle* (nşr. Abdülhâdî et-Tâzî), Rabat 1417/1997, III, 38, 40; G. le Strange, *The Lands of the Eastern Caliphate*, Cambridge 1905, s. 440-441; İbrahim Kafesoğlu, *Harezşahlar Devleti Tarihi*, Ankara 1956, bk. İndeks; C. E. Bosworth, *The Ghaznavids: Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran: 994-1040*, Beyrut 1973, s. 54, 121, 166, 238-239, 246; Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul 1981, s. 19, 38, 63, 315; W. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (haz. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul 1981, bk. İndeks; a.m.f., "Tirmizî", *EI²* (İng.), X, 542-544; İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, Ankara 1991, s. 54, 67, 78; A. R. Muhammed Canov, *Özbekistan Tarihi (V. Asırdan XVI. Asır Başlarına Kadar)*, Taşkent 1994; H. A. R. Gibb, *Orta Asya'da Arap Fetihleri* (trc. Hasan Kurt), Ankara 2005, s. 34-35, 39, 41, 43, 48, 90, 111; Aydın Usta, *Şamanizmden Müslümanlığa Türklerin İslamlaşma Serüveni (Sâmâniler Devleti 874-1005)*, İstanbul 2007, bk. İndeks; E. Esin, "Tirmizî", *İA*, XII/1, s. 382-386.

ABDULLAH MUHAMMEDCANOV

TİRMİZİ

(الترمذي)

Ebû İsâ Muhammed b. İsâ
b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî
(ö. 279/892)

***Kütüb-i Sitte*'den
el-Câmi'ü's-şâhîh'in müellifi,
muhaddis.**

Muhtemelen 209 (824) yılında bugün Özbekistan sınırları içinde bulunan Tirmizî'de (veya Tirmiz'e bağlı Buğ köyünde) doğdu. Kendisinin belirttiğine göre Merv'den gelip Tirmiz'e yerleşen bir aileye mensuptur. Benî Kays Aylân kabilelerinden Benî Süleym'e nisbetle Sülemî nisbiyle de anılır. Tirmizî 235 (849) yılı civarında hadis tahsiline başladı. Önce Tirmiz'de, daha sonra Horasan, Irak ve Hicaz başta olmak üzere diğer bazı bölgelerdeki âlimlerden hadis öğrendi. *Kütüb-i Sitte* imamlarının her birinin hocası olan İbnü'l-Müsenâ, Bündâr diye tanınan Muhammed b. Beşşâr, Ziyâd b. Yahyâ el-Hassânî, Abbas b. Abdülazîm el-Anberî, Eşec el-Kindî, Fellâs, Ya'küb b. İbrâhim ed-Devrakî, Muhammed b. Ma'mer el-Kaysî el-Behrânî ve Nasr b. Ali el-Cehdamî'den faydalandı. Diğer hocaları arasında İshak b. Râhûye, Kuteybe b. Saîd, Hennâd b. Serî, Ali b. Hucr, Ahmed b. Menî', İmam Buhârî, İmam Müslim ve Ebû Dâvûd gibi muhaddisler vardır. Tirmizî'nin Bağdat'a gitmediği, dolayısıyla Ahmed b. Hanbel'den istifade etmediği

anlaşılmaktadır (*el-Câmi'ü's-şâhîh*, nşr. Ahmed M. Şâkir, neşreden giriş, I, 83). İlim tahsili için muhtemelen Mısır ve Suriye'ye de gitmemiştir. Tirmizî, uzun süre Buhârî'nin talebesi oldu, ondan pek çok hadis rivayet etti ve fikhü'l-hadîsi öğrendi (Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, II, 634). Kendi ifadesine göre hadislerdeki illetler, râviler ve isnadlar konusunda Irak ve Horasan bölgelerinde Buhârî'den daha üstün bir âlim bulunmadığı için hocasından bu konularda da büyük ölçüde yararlandı (*el-İlel*, V, 738). Ayrıca Buhârî'nin *et-Târihu'l-kebirî*'i Tirmizî'nin ilel konusunda en çok faydalandığı kitaplardan biridir. Buhârî de Tirmizî'nin ilmini ve zekâsını takdir etmiş, *el-Câmi'ü's-şâhîh* dışında ondan bir (veya iki) hadis rivayet etmiş, Tirmizî'nin naklettiğine göre kendisine, "Aslında benim senden faydalandıklarım senin benden faydalandıklarından daha çoktur" demiştir (İbn Hacer, IX, 389). Tirmizî'nin Buhârî'den çok faydalanmasına ve kendisinden pek çok hadis öğrenmesine rağmen *el-Câmi'ü's-şâhîh*'inde ondan hiç hadis almaması, İmam Müslim ile ("Şavm", 4) Ebû Dâvûd'dan ("Vitr", 11) birer hadis rivayet etmesi bu üçünün genellikle aynı hocalardan hadis nakletmesiyle açıklanmaktadır. İmam Müslim de Buhârî gibi ondan sadece bir hadis almıştır. Tirmizî, ilel konusunda Buhârî'den sonra en çok Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî ile Ebû Zür'a er-Râzî'nin görüşlerinden yararlandı. İbn Halfûn el-Endelüsî, *Şüyûhu Ebî 'İsâ et-Tirmizî* adlı eserinde onun hocalarını tesbit etmiştir (Zirikî, VI, 36). Tirmizî'nin sika bir muhaddis olduğu hususunda âlimlerin icmâ etmesi onun hadis rivayetinde eriştiği güveni, en önde gelen âlimler için kullanılan "imam" lakabıyla anılması da hadıs ilmindeki üstün yerini göstermektedir. Tirmizî *el-Câmi'ü's-şâhîh*'i tamamladıktan sonra onu Horasan, Irak ve Hicaz bölgelerindeki âlimlere gösterdi, onların takdir ve tasviplerini aldı (İbn Hacer, IX, 389). Doğu İslâm dünyasındaki şöhretine rağmen İbn Hazm'ın Tirmizî hakkında "meçhul" terimini kullanması onun *el-Câmi'ü's-şâhîh*'i ile *el-İlel*'ini görmediğini ortaya koymakta, bu eserlerin V. (XI.) yüzyılın ilk yarısında Endülüs'te yeterince tanınmadığını göstermektedir. Bununla birlikte İbn Hazm'ın diğer bazı önemli şahsiyetler için meçhul ifadesini kullanmasına bakarak onun bu konuda sırtlı davrandığı da ima edilmektedir (a.g.e., IX, 388). Tirmizî'nin pek çok talebesi arasında Ebû'l-Abbas Muhammed b. Ahmed b. Mahbûb el-Mahbûbî, Ebû Saîd Heysem

b. Küleyb eş-Şâşî (Şâşî eş-Şemâ'ilü'n-nebeviyye'nin de râvisidir), Ebû Zer Muhammed b. İbrâhim b. Muhammed et-Tirmizî, Ebû Muhammed Hasan b. İbrâhim el-Kattân, Ebû Hâmid Ahmed b. Abdullah et-Tâcir, Ebû'l-Hasan el-Fezârî *el-Câmi'ü's-şâhîh*'i rivayet etmekle ünlüdür. Diğer talebelerinden muhaddis Hammâd b. Şâkir en-Neseî ile Mekhûl b. Fazl en-Neseî de anılabilir. Tirmizî 13 Receb 279'da (9 Ekim 892) Tirmiz'e bağlı Buğ köyünde vefat etti; onun Tirmiz şehrinde öldüğü de ileri sürülmüştür.

Tirmizî, yaşadığı devirde fıkıh mezhepleri yaygınlaştığı için her bir mezhebin belli başlı görüşlerini o mezhebin imamının önde gelen talebelerinden öğrenme fırsatı bulmuş, diğer *Kütüb-i Sitte* imamları gibi o da hiçbir mezhebe intisap etmemiştir (Mübârekfûrî, I, 352). *el-Câmi'ü's-şâhîh*'e aldığı fikhî hadislerin ardından o hadisle ilgili naklettiği diğer görüşler ve kendisinin bu görüşler arasında yaptığı tercihler fıkıh konusundaki derin bilgisini gösterdiği gibi kuvvetli hâfızası ve üstün zekâsını da ortaya koymaktadır. Nitekim Zehebî de Tirmizî'nin kuvvetli hâfızasına işaret etmek üzere, onun Mekke'ye giderken, daha önce rivayetlerini iki cüz halinde yazdığı bir şeyh ile görüşmesi sırasında bu hadisleri ve başkalarını adı zikredilmeyen bir şeyhe ezberden okuduğuna dair bir rivayete yer vermiştir (*Tezkiretü'l-huffâz*, II, 635). Tirmizî'den bir asır sonra vefat eden Hâkim el-Kebîr'in naklettiğine göre hocalarından biri Buhârî'nin vefatının ardından Horasan bölgesinde Tirmizî gibi ilmi, güçlü hâfızası, zühd ve takvâsı ile tanınan bir başka âlimin kalmadığını, onun takvâsı sebebiyle gözlerini kaybedinceye kadar açıldığını söylemiştir. Bu tür rivayetler ve daha başka olaylar Tirmizî'nin doğuştan âmâ olduğu iddiasının aksini göstermektedir. Tirmizî'nin çok duygulu bir insan olduğu, kendisine söz getirebilecek her davranıştan uzak durduğu, dünyaya malına değer vermediği ve bütün gayretiyle âhiretini imar etmeye çalıştığı bilinmektedir.

Hadisçiliği. Tirmizî hadis ilminde önde gelen âlimlerden biridir. İbn Hibbân bir muhaddiste bulunması gereken öğrendiği hadisleri derleme, tasnif etme, ezberleme ve müzakere etme vasıflarının Tirmizî'de bulunduğunu söylemiştir. Zehebî de *el-Câmi'ü's-şâhîh*'in onun hadis ilminde imam ve güçlü bir hâfıza sahibi olduğunu, ayrıca fikhî çok iyi bildiğini ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Tirmizî, hadislerin sıhatini zedeleyici mahiyette, tesbit